

SECTION 4. THEORY OF LITERATUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-485-6-25>**AESTHETIC CATEGORIES IN THE PHILOSOPHY
OF THE CLASSICAL PERIOD OF ANCIENT GREEK CULTURE
AND THE DEVELOPMENT OF LITERARY THOUGHT****ЕСТЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ У ФІЛОСОФІЇ КЛАСИЧНОГО
ПЕРІОДУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ І РОЗВИТОК
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ДУМКИ****Stanislavova L. L.**

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Slavic Philology
Khmelnytskyi National University
Khmelnytskyi, Ukraine*

Станіславова Л. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницький національний
університет
м. Хмельницький, Україна*

Серед багатьох понять, за допомогою яких естетика описує свій предмет, особливе місце займають естетичні категорії, зокрема це гармонія і міра, прекрасне і потворне. Надзвичайно важливою для розвитку літературознавчої думки в античну епоху була категорія прекрасного. Саме античність є відправною точкою у становленні літературознавчої думки, тому проблема взаємодії розвитку античних естетичних теорій і літературознавчої думки залишається актуальною [2, с. 21].

Особливу роль у розвитку філософії Стародавньої Греції, її естетичної складової відіграли софісти. Софістика стала вагомим етапом у розвитку естетичних теорій. Свого часу піфагорійці вважали, що мірою прекрасного є Космос, гармонія його виражається у числах. А от софіст Протагор дійшов до висновку, що «людина є мірою всіх речей», зокрема мірою прекрасного. Прекрасне – категорія суб'єктивна, адже кожен суб'єкт сприймає його по-своєму. Водночас прекрасне є відносним, адже уявлення про прекрасне, як і про потворне, у кожного своє. І ще одна ознака – гедоністичний характер прекрасного.

Надалі Сократ (470–399 до н.е.) підтримував естетичні погляди софістів. Він, як і софісти, ідею прекрасного співвідносив з людиною,

а не з Космосом. Сократ став творцем антропологічної естетичної теорії, яка заперечувала панівні до його часу теорії натурфілософські, об'єктивно-ідеалістичні (зокрема піфагорійські). Прекрасне у мислителя стало вираженням розуму людини, її ідей. Отже, «диктату» матеріального світу у цьому сенсі не існує. Особливу увагу Сократ приділив поняттю «калогатія», використовуючи його для позначення ідеальної людини. Для Сократа калогатійна людина – гарна, благородна, розумна. Варто пригадати, що у послідовника Піфагора Поліклета Дорифор – гармонійний лише зовні. Калогатійна людина – справжнє джерело уявлень про прекрасне. І зображення саме такої людини є прекрасним образом у мистецтві. Тому митець, зображуючи прекрасну людину, має не тільки копіювати її гарні зовнішні риси, а й прагнути відтворити внутрішні якості цієї людини. Домогтися цього можливо, звертаючись до першообразу, до уявлення про те, як та чи інша внутрішня якість проявляється у зовнішності багатьох людей, а далі – увиразнити у зображенні конкретної людини те, що підказує або диктує першообраз. Отже, у теорії Сократа оформилося уявлення про художній образ.

Таким чином, якщо натурфілософи вважали, що митець повинен наслідувати ідеальну природу, то Сократ бачив завдання митця у наслідуванні першообразів, які виникають в уяві людини. Сократ, як і Піфагор, використовував термін «мімесіс», але вважав, що мімесіс – це наслідування не природи, а людського життя, людських уявлень.

Платон (427-347 до н.е.) був учнем Сократа і у перший період діяльності дотримувался його ідей; але у зрілий період перейшов на позиції об'єктивно-ідеалістичної філософії піфагорійців, певним чином модернізувавши її. Трагування філософських, літературно-теоретичних поглядів відображене у трактаті «Держава», у діалогах «Федр», «Іон». Платон стверджував, що в основі світу лежить божественна (об'єктивна) ідея, а предметний світ є лише відображенням цієї ідеї. У руслі об'єктивно-ідеалістичної філософії вирішував Платон основне естетичне питання античної філософії – питання про сутність прекрасного. Для нього прекрасним є те, що походить від божественної ідеї, воно справедливе, розумне, впорядковане, об'єктивне, оскільки не залежить від людини, є однаково даним завжди і для всіх.

І в основу трагування поняття поезії Платон також покладав свої об'єктивно-ідеалістичні уявлення. У діалозі «Федр» він доводить, що існує життя нижче, земне, і життя вище, власне, це сфера істинної ідеї. У земному житті існують лише частинки, «тіні» цієї ідеї, здатні втілюватися у душах людей, у предметах. Душа людини зберігає нечітку пам'ять про ідеальний світ, прагне з'єднатися з ним, але

можливості на те не має. Найближчими до світу ідей є душі філософів: вони безнастанно тренують свій розум і тому можуть «доторкнутися» до ідеального світу. Можуть це зробити і митці, зокрема – поети (у стані божественного натхнення). Але, на відміну від філософів, – тільки частково. Адже в житті художник занурений у реальність, яка являє собою лише спотворену тінь ідеї, істини. Тому творчість поета – це «наслідування наслідування», або «тінь тіней». Тим самим поет вводить людей в оману. Тому художній образ – неповноцінна форма пізнання. Цю концепцію Платон ілюструє також притчею про печеру у 7-й книзі трактату «Держава». У діалозі «Іон» Платон особливу увагу приділяє природі поетичної творчості, стверджує, що поетична творчість – це результат божественного натхнення. Поетичному мистецтву навчитися не можна, воно є даром Богів, за велінням яких Музи «диктують» поетові поетичні тексти. А натхнення досить часто межує з одержимістю, несамовитістю, що може бути небезпечним для суспільства, адже одержимий поет не завжди здатний творити розумне. У діалозі «Іон» йдеться про те, що під впливом поеми Гомера у театрі читець занурюється у нестямю, так само і слухачі, збуджені, охоплені жахом, поринають в одержимість.

Отже, мистецтво, яке наслідує чуттєві речі, є тінню тіней, яке є результатом одержимості, не має ні пізнавального, ні виховного значення. За винятком творів поетів, які наслідуватимуть не «що завгодно», а тільки те, що є хорошим, правильним. Саме такі «чарівні пісні» (гімни богам і видатним людям, на які поетів надихає Бог) будуть схиляти громадян до правильного життя. Виходячи із розуміння мистецтва як результату божественного впливу і одержимості, Платон трактував мімесис як наслідування ідеї життя.

Арістотель (384–322 до н.е.) є найбільш універсальним мислителем в історії людства. До проблем естетичної теорії, художньої творчості він звертався у знаменитій «Поетиці», в «Риторичі», «Політиці» тощо. Арістотель – учень Платона, але багато в чому є його протилежністю. Як філософ, він схилився до матеріалізму, хоча водночас вірив, що існує «думка, яка мислить сама себе», тобто – Бог. У розумінні прекрасного Арістотель відмовлявся бачити прояв «божественної ідеї», заперечуючи тим самим Платона. Він вважав, що краса є уже в самій матеріальній речі. Суттєвими для пояснення прекрасного Арістотель вважав такі категорії, як величина і порядок. Із цього слідувало, що розмір естетично вартісних матеріальних предметів має не заважати легкому сприйняттю їх людиною. Зокрема, архітектурні форми не повинні бути занадто великими, фабула художнього твору повинна бути такою, щоб її можна було легко запам'ятати. Також, скажімо, краса художнього твору полягає в упорядкованості його частин. Отже,

у такому розумінні прекрасного особливо яскраво проступає різниця між філософським ідеалізмом Платона і матеріалізмом Арістотеля.

І у розумінні творчого процесу Арістотель заперечує Платона. Якщо Платон пов'язував творчий процес із одержимістю, особливим натхненням, то Арістотель художню творчість розумів як справу техніки («техне»). Поет просто має досконало оволодіти основами словесного ремесла, творити тверезо і обачливо. Своєрідним змістом наповнив Арістотель термін «мімесис». На його думку, мистецтво (поетичне зокрема) породила у першу чергу пристрась людини до наслідування – наслідування природи. Арістотель, розглядаючи проблему мімесису, вважав, що у мистецтві не просто створюються образи реально існуючих предметів та явищ, а й закладений імпульс порівняння з ними [3, с. 7]. Отже, творчість являє собою відображення природи, дійсності. Але це наслідування не є простим копіюванням. Художник повинен наслідувати не одиничні й випадкові явища, а вірогідні: у творчому відображенні дійсності має бути місце і для домислу, уяви. Також поет, за Арістотелем, має здійснювати узагальнення. Він, на відміну від історика, зображує не «одиничне», а «загальне». Саме тому поезія і глибша, і серйозніша за історію. Таким чином, поняття *мімесису* у Арістотеля набуває деталізації.

Арістотель також суперечив Платону в питанні про вплив поезії на людину, висуваючи своє бачення категорії «катарсис». Катарсис – буквально ‘очищення’, це стан глядачів, які споглядаючи трагедію, усвідомлюють, що боги можуть прирікати славетних людей, героїв на страждання, а тому відчують страх і співчуття. Ці емоції очищають, просвітлюють душі. Варто зазначити, що, трактуючи літературну творчість як ремесло, Арістотель вивчав основи цього ремесла, на основі детального аналізу усіх аспектів трагедії склав своєрідне нормативне керівництво для написання трагедій, що є одним із основних елементів змісту «Поетики». В цілому естетика Арістотеля теоретично узагальнювала принципи античного реалістичного мистецтва.

Отже, найвидатнішими філософами античності є Платон і Арістотель. Платон заклав основи ідеалістичної естетичної теорії, ідеалістичного літературознавства, Арістотель – основи матеріалістичної естетичної теорії, матеріалістичного літературознавства.

Література:

1. Арістотель. Поетика. Київ, 1967. 140 с.
2. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми : навчальний посібник. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Полтава : ПНПУ, 2020 134 с.

4. Платон. Держава: трактат / пер. з давньогрецької Дзвінка Коваль. Вид. 2-ге, переробл. Львів : Видавництво «Апріорі», 2021. 464 с.